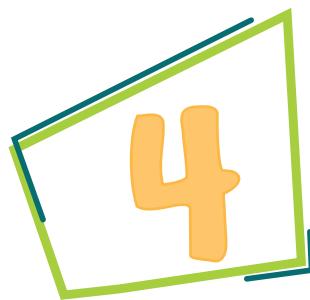

dr Vedrana Marković

mr Andrea Ćoso-Pamer

MUZIČKI KORACI

priručnik za nastavnike za četvrti razred osnovne muzičke škole

Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
PODGORICA, 2021.

dr Vedrana Marković

mr Andrea Ćoso-Pamer

MUZIČKI KORACI 4

priručnik za nastavnike za četvrti razred osnovne muzičke škole

Izdavač	Zavod za udžbenike i nastavna sredstva – Podgorica
Za izdavača	Pavle Goranović, direktor
Glavni urednik	Radule Novović
Odgovorni urednik	Lazo Leković
Urednica izdanja	Nadica Vukčević
Recenzenti	mr Dobrila Popović mr Senad Gačević Laida Lekić Kaća Šćekić Tatijana Vujović
Notografija	Andrea Ćoso-Pamer
Lektura	Tijana Rakočević
Korektura	Sanja Marjanović
Grafičko oblikovanje	Zvezdana Vlahović
Tehnička urednica	Dajana Vukčević

CIP – Каталогизација у публикацији
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње

ISBN
COBISS.CG-ID

Nacionalni savjet, Rješenjem br. 19-05-119/21-6405/6 od 29. 07. 2021. godine,
odobrio je ovaj priručnik za upotrebu u osnovnim školama.

Copyright © Zavod za udžbenike i nastavna sredstva – Podgorica, 2021.

SADRŽAJ

RIJEČ AUTORKI	4
Muzička teorija.	6
Rad u oblasti melodike.	8
Rad u oblasti ritma	10
Muzički diktati	12
Pjevanje pjesama i izvođenje brojalica po notnom tekstu i po sluhu.	13
Obrada pjesama po sluhu	13
Obrada pjesme po notnom tekstu	14
Melodijske vježbe	15
Izvođenje brojalica i ritmizovanih tekstova.	16
Slušanje muzike	16
Swiranje na instrumentima Orfovog instrumentarijuma i bumvekerima (boomwhackers)	18
Muzičko-didaktičke igre	19
Zanimljivi zadaci.	21
Dječje muzičko stvaralaštvo	21
NOTNI ZAPISI PJESAMA.	24
Narodne pjesme	25
Umjetničke pjesme	26
PRIPREME ZA ČASOVE	31
PRIMJERI ZA RITMIČKE I MELODIJSKE DIKTATE.	43
LITERATURA	50

RIJEČ AUTORKI

Poštovane kolege i koleginice,

Pred vama se nalazi udžbenički komplet za četvrti razred devetogodišnje osnovne muzičke škole, pod nazivom *Muzički koraci 4*. Sastoji se od udžbenika namijenjenog učenicima i metodskog priručnika, namijenjenog nastavnicima. Ovaj komplet je logičan nastavak udžbeničkog kompleta za treći razred. Kao i prethodni udžbenici, i ovaj je rezultat višegodišnjeg promišljanja i analiziranja različite pedagoške literature i praktičnog rada u učionici. Sadržaj udžbeničkog kompleta u potpunosti je u korelaciji s Predmetnim programom za četvrti razred za predmet Solfeđo s teorijom muzike.

U skladu s metodskim stanovištem koje zastupamo, veliki dio sadržaja ovog udžbenika čini maternji muzički jezik: narodne pjesme svih naroda koji zajednički grade suživot na prostoru Crne Gore. Usvajanje zakonitosti muzičkog jezika najprirodnije se odvija putem pjesama koje je dijete u stanju da svojim glasom izvede, na jeziku koji razumije i govori. Pored pjesama na crnogorskem, srpskom, bosanskom, hrvatskom i albanskom jeziku, u udžbeniku se nalaze i pjesme drugih naroda, čiji su tekstovi prevedeni na naš jezik. Učenjem i pjevanjem svih ovih pjesama doprinosi se razvoju i njegovanju multikulturalnosti i interkulturalnosti na našim prostorima. Pored navedenog, veliki dio didaktičkog materijala čine primjeri iz umjetničke muzike. Učenici su sada već dovoljno muzički pismeni da mogu pročitati, otpjevati ili odsvirati odlomke iz djela umjetničke muzike. Na taj način sagledavaju kako pojave i pojmovi koje upoznaju i uče u okviru predmeta Solfeđo s teorijom muzike zapravo žive u pravoj, živoj muzici.

Kao i prethodni udžbenici, i ovaj udžbenik je zamišljen kao radni – u njemu učenik/učenica¹ treba nešto samostalno da napiše, oboji i docrti. Ovakva konцепција omogućava da učenik doživi udžbenik kao ličnu svojinu koja postepeno, njegovim angažovanjem i aktivnošću, postaje lična kreacija. Samostalnim stvaralačkim radom podstiče se razvoj mašte i kreativnosti kod učenika, što je neophodno u muzičkom obrazovanju.

Dio nastave u četvrtom razredu odvija se po sluhu, a dio po notnom tekstu. U skladu s tim, u udžbeniku se nalazi većina notnih zapisa pjesama koje će učenici postepeno moći da čitaju, dok se znatno manji broj notnih zapisa pjesama nalazi u priručniku. Priručnik sadrži notne zapise pjesama u tonalitetima koji se teorijski ne obrađuju u četvrtom razredu, ali je neophodno pjevati u tim tonalitetima kako ne bi došlo da pasivizacije melodijskog sluha. Predugo zadržavanje isključivo u tonalnoj sferi C-dur i a-mol ljestvice nije dobro za razvoj cjelokupnog sluha učenika, stoga smo odabrale određen broj pjesama u F-duru, G-duru,

¹ Primijetićete da je tekst priručnika većinom napisan u jednom rodu. Namjera nam je bila da postignemo jednostavnost, preciznost i jasnoću. Podrazumijeva se, dakle, da se sve napisano odnosi na oba roda.

U daljem tekstu: učenik, učenici.

d-molu i e-molu. Shodno konkretnoj situaciji u odjeljenju, melodijskim i ritmičkim zahtjevima, kao i tonalitetu određene pjesme, nastavnik/nastavnica² odlučić će koje će pjesme obrađivati po sluhu, a koje po notnom tekstu. Za pjesme koje, po mišljenju autorki, treba da se obrađuju po sluhu, u udžbeniku se nalaze samo literarni tekstovi, dok su pjesme koje se obrađuju po notnom tekstu predstavljene i notnim zapisom.

Shodno obrazovno-vaspitnim ishodima predmetnog programa, prezentovani materijal u udžbeniku sadrži nekoliko cjelina:

1. Muzička teorija
2. Rad u oblasti melodike
3. Rad u oblasti ritma
4. Muzički diktat
5. Pjevanje/izvođenje pjesama i brojalica
6. Slušanje muzike
7. Sviranje na instrumentima Orfovog instrumentarijuma i bumvekerima (boomwhackers)
8. Muzičke igre
9. Zanimljivi zadaci
10. Dječje muzičko stvaralaštvo

Imajući u vidu predviđene ishode znanja učenika iskazane Predmetnim programom za IV razred, odabrale smo udžbenički sadržaj koji se bazira na primjerima iz tradicionalne i umjetničke muzike, kao i na umjetničkim i didaktičkim pjesmama. Kao pedagozi koji se dugi niz godina bave nastavom solfeda, prepoznajemo potrebu da se u udžbeniku nađu i određeni sadržaji kojih nema u važećem predmetnom programu, ali je neophodno da ih učenici savladaju. Ovo su sadržaji koji se odnose na pjevanje pjesama po sluhu u različitim tonalitetima, a ne samo u C-duru i a-molu, sadržaji povezani sa razvojem harmonskog slухa (dvoglasno pjevanje i sviranje, pjevanje uz klavirsku pratnju), kao i sadržaji povezani s razvojem osjećaja za muzički ritam (ritmički dvoglasi). Takođe, smatramo da je, radi povezivanja sa sadržajima koji su Programom predviđeni za peti razred (kao što je, na primjer, obrada $\frac{6}{8}$ takta), neophodno da učenici u četvrtom razredu savladaju $\frac{3}{8}$ takt.

U udžbeniku se sadržaji iz navedenih cjelina prepliću i logično nadovezuju, omogućavajući učenicima da kroz različite aktivnosti steknu potrebna znanja i vještine. Željeli smo da predloženim rasporedom nastavnicima olakšamo organizaciju nastavnog procesa i da omogućimo postizanje optimalnih rezultata. Naravno, nakon usvajanja znanja povezanih s određenom pojmom ili pojmom, moguće je pristupiti i drugačijem redoslijedu obrade,

---

² U daljem tekstu: nastavnik, nastavnici.

što svakako zavisi od broja učenika u odjeljenju, njihovih više ili manje izraženih muzičkih sposobnosti, kao i od metodskog stanovišta koje zastupa nastavnik.

Razmišljajući o konceptu priručnika, a imajući u vidu koncepte prethodnih priručnikā, autorce su se odlučile za pristup koji ne podrazumijeva osmišljavanje sadržaja i toka svakog nastavnog časa, već je u okviru pojedinih oblasti dovoljno pružiti metodička uputstva i smjernice kako se, kada i s kojim ciljem određeni sadržaj obrađuje na času. Zato se na kraju priručnika nalazi nekoliko primjera – pripremā za obradu određenih nastavnih jedinica. Naravno, predložena rješenja nijesu jedina moguća. Sugestije nijesu ponuđene da bi ograničile kreativnost i maštu samog nastavnika, već potpuno suprotno – autorski tim se nada da će ponuđena rješenja kolegama poslužiti kao putokaz i inspiracija, te doprinijeti nadogradnji metodičkih rješenja i razvoju pedagoških umijeća.

MUZIČKA TEORIJA

Programom za četvrti razred devetogodišnje osnovne muzičke škole predviđeno je da učenici nauče da čitaju i pišu note u opsegu od **a** do **g²** u violinskom ključu, i od **F** do **e¹** u bas-ključu. Predviđeni opseg smo proširile jer se u okviru instrumentalne nastave već koriste note van navedenog opsega. Stoga se u ovom udžbeniku upoznaju note u opsegu od **g** do **c³** u violinskom ključu, i od **C** do **e²** u bas-ključu. Jedan od najvažnijih zadataka nastave solfeda u četvrtom razredu jeste osposobljavanje učenika da poziciju tona u linijskom sistemu u odnosu na odgovarajući ključ poveže s njegovim solmizacionim i abecednim imenom i, dalje, sa zvučnošću tog tona. U tom smislu, naglašavamo potrebu da se teži tzv. *pravoj muzičkoj pismenosti*, koja pojedincu omogućava vokalnu reprodukciju notnog teksta – ozvučavanje glasom kao „prevođenje“ sluhom primljenog sadržaja u notni zapis. Jasno je da cilj svake muzičke nastave, a prevashodno nastave solfeda, mora biti postizanje prave muzičke pismenosti. Zato je neophodno neprekidno povezivati notu na određenoj poziciji u linijskom sistemu sa zvučnošću tona, a ne samo s njegovim solmizacionim ili abecednim imenom. Prilikom obrade tonova u dubokom ili visokom registru (koje učenici ne mogu izvesti svojim glasom) potrebno je – ozvučavanjem na klaviru kao univerzalnom instrumentu, ali i na različitim instrumentima koji mogu proizvesti tonove u potrebnom registru – stalno naglašavati realnu visinu tona.

Prve časove treba posvetiti obnavljanju ranije stečenih znanja u vezi s pojmovima: zvuk, ton, linijski sistem, ključevi, note.

Redoslijed uvođenja pisanih znakova kojima se bilježe tonovi logično se nadovezuje na ranije naučen opseg. U prvoj etapi uči se pisanje nota u violinskom ključu u maloj oktavi: **a** i **g**; u drugoj etapi note u drugoj oktavi: od **c²** do **g²**; u trećoj etapi upoznaju se pozicije nota u bas-ključu do **C** iz velike oktave, kao i note kojima se zapisuju tonovi **d¹** i **e¹**.

Vrijeme potrebno da bi se savladala određena etapa zavisi od broja učenika u odjeljenju i od njihovih sposobnosti, ali u svakom slučaju smatramo da u procesu muzičkog opismenjavanja ne treba žuriti, već treba planirati vrijeme – pažljivo osluškujući reakcije učenika i prateći njihova postignuća. Ipak, važno je naglasiti da treba insistirati na

povezivanju pozicije note sa zvučnošću tona. Cilj nije u cijelosti postignut u trenutku kada učenik zna da se, na primjer, na drugoj pomoćnoj liniji iznad linijskog sistema u violinskom ključu piše nota **c³** – potrebno je da zna i da sluhom prepozna tu tonsku visinu, da pronađe ton na klavijaturi i da zna da ga zapiše.

Upoznavanje s pozicijom note i solmizacionim i abecednim imenom tona i povezivanje s njegovom zvučnošću odvija se na utvrđeni način. Uvođenje novih tonova i nota kao njihovih simbola može se odvijati na različite načine: preko didaktičkih pjesama modela (pisanih s određenim ciljem), preko primjera koji se izvode na određenom instrumentu ili s transpozicijom ranije naučene pjesme u drugi registar. Takođe, pošto učenici već znaju princip po kojem se nižu note u linijskom sistemu, pozicije novih nota mogu zaključiti i sami. Na početku je potrebno da se pjesma model nauči, da učenici pjesmu otpjevaju u potpunosti intonativno i ritmički tačno, jer to predstavlja bazu na osnovu koje će se vršiti povezivanje tonskog imena sa zvučnošću određenog tona i pozicijom note u linijskom sistemu. U ovoj fazi rada tonovi se bilježe kao cijele note i vježba se pisanje i čitanje – akcenat je na poziciji u linijskom sistemu. Nastavnik paralelno uvodi termine solmizacija i abeceda, objašnjavajući da svaki ton ima dva imena: solmizaciona imena koristimo kada tonove pjevamo, a abecedna imena kada o tonovima razgovaramo.

Upoznavanje s novim notnim znacima

Notni znaci za nove tonove uvode se posredstvom didaktičke pjesme (koja se uči po sluhu) i narodne pjesme (koja je odranije poznata). Naravno, predložene pjesme su samo primjeri. Moguće je koristiti i druge pjesme, ali je važno da se melodija bazira na postupnom ljestvičnom pokretu. Melodije pjesama učenici „traže“ na klaviru. Samostalnim rasuđivanjem i uz pomoć nastavnika zaključuju koji tonovi čine melodiju i gdje se određene note pišu u linijskom sistemu.

Slijede vježbe u kojima je potrebno ravnomjerno čitati nizove u kojima se pojavljuju nove note u trajanju polovina i četvrtina. Nastavnik mora insistirati na ravnomjernosti – nije dozvoljeno usporavanje niti ubrzavanje tempa. Kada je riječ o brzini kojom treba izvoditi ove vježbe, napominjemo da namjerno nijesu napisane određene metronomske oznake kao zahtjevi – nastavnik će sam ocijeniti koji je optimalni tempo u kojem učenici mogu tačno i tečno čitati. Učenike je potrebno stalno usmjeravati da notni tekst čitaju, a ne pjevaju (česta je pojava da se čitanje pretvara u ispjevavanje na jednoj proizvoljno uzetoj tonskoj visini). Uobičajeno je za ovaj tip vježbi **da se sve note izvode u istim trajanjima, na jedan otkucaj**. Poželjno je da nastavnik izvodi ravnomjerne otkucaje ili da se čita uz metronom. Slijede vježbe ravnomjernog čitanja u kojima notni nizovi prelaze iz violinskog u bas-ključ (i obrnuto). Ovaj tip vježbe je posebno važan za povezivanje s instrumentalnom nastavom. Na kraju dolazi grupa vježbi u kojima se nove note pojavljuju u oblikovanim ritmičkim linijama, a izvode se *parlato*, uz obavezno taktiranje.

Slijedi faza uvježbavanja, u kojoj se notna slika povezuje sa zvučnom slikom. Potrebno je da učenici melodijsku liniju zapisanu u violinskom ključu prepišu u bas-ključ i obrnuto, vodeći računa da solmizaciona imena tonova ostanu ista. Na taj način učenici melodiju premještaju u viši ili niži registar i postaju svjesni da se radi u istoj melodiji u različitom registru.

Metodski postupak se tokom upoznavanja učenika s novim notama u bas-ključu donekle razlikuje. Učenike treba podsjetiti zbog čega je i kada potrebno koristiti bas-ključ, slušati kompozicije koje izvode instrumenti s dubokim registrom, ali i koristiti izvođenja dubokog muškog glasa kao ilustraciju. S obzirom na to da je učenicima poznat solmizacioni i abecedni redoslijed tonova u uzlaznom i silaznom pokretu, potrebno je iskoristiti njihovo znanje kako bi sami izvodili zaključke o tome gdje se piše koja nota. Takođe, potrebno je predstaviti zvučnost novih dubokih tonova – pjevanjem (ako nastavnik može otpjevati tonove u određenom registru) i sviranjem od strane nastavnika, ali ne i pjevanjem od strane učenika, jer se radi o registru koji učenici ne mogu izvesti svojim glasom. Učenici samo slušno prepoznaju nove tonove i njihovu zvučnost povezuju sa solmizacionim i abecednim imenima tonova, te pozicijom nota u linijskom sistemu u bas-ključu. Slijede vježbe slične onima pomenutim u prethodnom pasusu.

Nove note u drugoj oktavi uvode se preko transpozicije poznate melodije u viši registar. Učenici se prisjećaju pjesme koja počinje postupnim uzlaznim pokretom, imenuju tone solmizacijom i abecedom. Nastavnik zatim istu pjesmu svira za oktavu više. Učenici zaključuju da je odnos tonova ostao isti, a da je početna pozicija viša. Zajednički prepoznaju tone i, na osnovu ranije stečenog znanja, prateći pozicije nota u linijskom sistemu, zaključuju gdje se pišu note u rasponu od **a²** do **c³**. Slijede vježbe ravnomjernog čitanja, kao i ritmičke vježbe koje se izvode *parlato*.

Uvođenje novih teorijskih pojmove

Programom je predviđeno da se u toku četvrte godine učenja uvedu i određeni teorijski pojmovi, kao što su sve tri vrste molske ljestvice, nove oznake za tempo, dinamiku i agogiku. Autorke se zalažu da se u nastavi muzike uopšte, pa tako i u nastavi solfeda, polazi od zvuka i da se preko notne slike ide prema teorijskom pojmu, njegovom objašnjavanju i osvješćivanju. Zbog toga sve predviđene pojmove učenik upoznaje prvo na osnovu ličnog iskustva, slušanjem i izvođenjem, te, koliko je to moguće, samostalnim zaključivanjem o karakteristikama određenog pojma. Tako će, na primjer, molska ljestvica biti upoznata i naučena preko pjesme u a-molu, intervali preko pjesama modela, ubrzavanje i usporavanje biće prvo slušno opaženi (na primjeru umjetničke muzike), pa tek onda teorijski definisani i slično. Treba napomenuti da učenici ovog uzrasta treba da znaju da definišu pojmove navedene u programu, ali objašnjenja treba da proisteknu iz sopstvenog izvođenja, razmišljanja, uopštavanja i zaključivanja, uz usmjeravanje od strane nastavnika; misli treba da iskazuju sopstvenim riječima, a nikako učenjem napamet i bez razumijevanja. Jedino će tako poznavanje pojmove iz teorije muzike biti u službi što tačnijeg razumijevanja notnog teksta i njegovog preciznog reprodukovanja.

RAD U OBLASTI MELODIKE

Pjevanje narodnih i umjetničkih pjesama, melodijske vježbe

Rad iz oblasti melodike bazira se na pjevanju narodnih i umjetničkih pjesama koje imaju jasnou didaktičku ulogu, čiji je cilj da ilustruju određenu melodijsku pojavu i da, kao takve, postanu modeli, a bazira se i na pjevanju melodijskih vježbi. U ovom razredu učenici utvrđu-

ju znanja u vezi sa C-dur ljestvicom i upoznaju pojam molske ljestvice, pa je potrebno zvučnost osnovnih tonskih visina, postavljenih u toku prethodnog školovanja, povezati s ljestvičnim stupnjevima a-mol ljestvice.

Pjevanje didaktičkih pjesama

Za potrebe ovog udžbenika osmišljen je veliki broj didaktičkih pjesama, čijim učenjem učenici na spontan i jednostavan način mogu shvatiti odnose između tonova, povezati notnu sliku sa zvučnom slikom i obrnuto, te znanja stekena na taj način primijeniti prilikom pjevanja melodijskih vježbi. Takve pjesme potrebno je ponavljati više puta u toku školske godine. Za ovaj uzrast planirane su kraće melodiske vježbe, ali svaka vježba ima određen intonativni „problem“, koji se na tom primjeru rješava. Važno je da vježba bude savladana u potpunosti, kako u ritmičkom tako i u melodiskom pogledu, pri čemu je ključna uloga nastavnika. Pri pjevanju treba insistirati na taktiranju, jer ono omogućava sigurnu metričku orientaciju učenika.

Pjevanje pjesama po sluhu u G-duru, F-duru, e-molu i d-molu

Već je u uvodnom dijelu priručnika pomenuto da se u udžbeniku nalaze i sadržaji koji nijesu predviđeni programom. U oblasti melodike to se odnosi na pjevanje pjesama po sluhu van tonaliteta predviđenih programom: G-dur, F-dur, e-mol i d-mol. Pjevanje pjesama u pomenutim tonalitetima potrebno je da bi se aktivno razvijao melodiski sluh učenika. Duže zadržavanje u intonativnoj sferi samo jednog durskog i jednog molskog tonaliteta dovodi do pasivizacije melodiskog sluha, njegove inertnosti i nedovoljnog razvoja. Zato predlažemo da pjesme u pomenutim tonalitetima budu obrađene u toku četvrtog razreda. To će omogućiti stvaranje neophodne baze zvučnih slika i zvučnih podataka, koja je potrebna u idućim školskim godinama (kada se pomenuti tonaliteti budu teorijski i intonativno obradivali i osvjećivali). Naravno, ove pjesme su samo prijedlozi – poželjno je da nastavnici ovaj izbor mijenjaju i dopunjavaju prema svojim afinitetima i afinitetima svojih učenika.

Dvoglasno pjevanje, intervali i akordi

Takođe, uvršteni su sadržaji u vezi s dvoglasnim pjevanjem i sviranjem, posebno važni za razvoj harmonskog sluha. Dvoglasni primjeri su koncipirani krajnje jednostavno, s jednom, razvijenijom melodiskom linijom, i drugom, koja se zasniva na postupnom pokretu i jednostavnijem ritmu. Svi učenici prilikom obrade prvo zajedno pjevaju gornji glas. Zatim, svi učenici zajedno pjevaju donji glas. Slijedi korak u kojem učenici pjevaju gornji glas dok nastavnik pjeva ili svira donji glas i obrnuto. Cilj je da učenici, dok pjevaju jedan glas, slušaju drugi, i da se navikavaju da im drugi glas – druga melodija – ne smeta. U završnom koraku učenici se dijele na dvije grupe i izvode dvoglasni primjer. Na taj način se razvijaju njihove vještine iz oblasti harmonskog sluha. U bliskoj vezi s razvojem harmonskog sluha jeste i sticanje znanja iz oblasti intervala i akorda. Veoma je važno naglasiti da je potrebno pozivati u jedinstvenu predstavu pojam o abecednim imenima tonova koji čine određeni interval ili akord s njihovom zvučnošću. Intervale i akorde potrebno je pjevati, svirati, slušati, prepoznavati i imenovati.

Pjevanje kanona

Novinu u četvrtom razredu predstavlja pjevanje kanona. Kanon je oblik nezaobilazan na putu razvoja harmonskog sluha učenika. Odabrana su dva jednostavna kanona čiji je tekst zanimljiv učenicima, što će doprinijeti motivaciji za učenje. Prilikom učenja kanona potrebno je slijediti sljedeće korake: prvo - dobro naučiti melodiju kanona tako da je svi učenici izvode intonativno i ritmički precizno; nakon toga, radi sticanja predstave o tome kako treba da zvuči kanon, učenici svi zajedno pjevaju melodiju, a nastavnik izvodi melodiju sa zakašnjnjem. Nakon što su čuli kako zvuči kanon, učenici se dijele na dvije ili tri grupe i vježba se izvođenje kanona.

RAD U OBLASTI RITMA

Brojalice

Učenje novih ritmičkih pojava i u ovom razredu zasniva se na učenju brojalica i različitih ritmiziranih tekstova u kojima se javlaju određene ritmičke figure. Na taj način brojalica ili ritmizirani tekst postaje model pomoću kojeg se određena ritmička figura lako uči, prvo po sluhu, a zatim se osvješćuje i prevodi u notni tekst. Brojalice koje se nalaze u udžbeniku samo su prijedlozi – nastavnici mogu koristiti i druge pogodne primjere. Programom je predviđeno da se učenici upoznaju sa trodjelnom podjelom jedinice brojanja – triolom, ritmičkim figurama u kojima se javljaju punktirane osmine: osmina sa tačkom i šesnaestina, te šesnaestina i osmina sa tačkom, kao i sa sinkopom na jednom otkucaju.

$\frac{3}{8}$ takt

Programom nije predviđena obrada novih vrsta taktova: obnavljaju se taktovi $\frac{2}{4}$, $\frac{3}{4}$, $\frac{4}{4}$. Međutim, autorke su smatrале да је, ради повезивања са градивом које ученике очекује у петом разреду (а у оквиру којег је предвиђена обрада $\frac{6}{8}$ такта), неопходно обрадити $\frac{3}{8}$ тakt у četvrtom razredu. Zbog toga ће nastavnici i učenici u udžbeniku pronaći materijal potreban да би уčеници стекли зnanja у вези са $\frac{3}{8}$ тактом, али напомињемо да ово излази из оквира Предметног програма.

Triola

Trođelna podjela jedinice brojanja – triola – uvodi se preko odgovarajuće brojalice koja će omogućiti да се ново trajanje доživi tokom sopstvenog izvođenja. У овој фази наставе потребно је направити корелацију наставе солфеда са наставом језика, математике и физичког вaspitanja. При обради triolā povezuje се настава језика са наставом из области ритма, па тако уčеник, док кораћа, у једном кораку изговара једну трошољну ријеч: malenu, lutkicu, rumenu, jabuku. Циљ је да уčеник, користећи сопствено извођење, опози и закључи да на један корак долазе три слога – три једнака trajanja. Кораћање се броји: један, два, један, два, а затим се замjenjuje тапшањем, опет с циљем да се на један плјесак изговори једна трошољна ријеч. Остaje да наставник саопши да је корак или плјесак наша единица бројanja – четвртина, а да извођењем три једнака trajanja у оквиру једне ријечи настаје ritmička figura koja се назива triola. Ученици се затим upoznaju са начином записивања triole, nakon čega slijedi uvježbavanje pisanja novih notnih trajanja. Slijede vježbe s triolama koje se izvode

prvo na ritmičkim instrumentima Orfovog instrumentarijuma ili tako što se tijelo koristi kao instrument, a zatim i vježbe u kojima je nova ritmička figura smještena u linijski sistem i povezana sa različitim pozicijama nota u violinskom i bas-ključu. U nastavku se izvode ritmički dvoglasi, da bi se na kraju triola našla i u melodijskoj vježbi. Stečeno znanje u vezi s novom ritmičkom figurom učenici primjenjuju tako što samostalno pišu ritmičku pratnju na zadatu melodiju ili dopunjavaju nepotpune ritmičke linije.

Taktiranje prilikom pjevanja i sviranja

Iako je upoznavanje s notnim trajanjima prvenstveno povezano s oblašću muzičkog ritma, nijedna oblast rada u okviru nastave solfedja ne može se posmatrati izolovano, bez povezivanja s drugim oblastima. U tom smislu, nakon izvođenja ritmičkih linija parlatom slijedi ozvučavanje kratkih notnih zapisa, glasom i na metalofonu. Svakako treba insistirati prvo na izvođenju glasom, a sviranje na metalofonu dolazi tek kao provjera da li je melodija bila tačno otpjevana. Učenike treba upućivati da stalno pažljivo slušaju svoje vokalno, a zatim i instrumentalno izvođenje – kako bi sami mogli da primijete eventualne greške i da ih koriguju. Nastavnik će svakako pružati smjernice i uputstva ukoliko melodija nije tačno otpjevana, ali je važno da učenik sebe sluša i da zna kada je otpjevao tačno a kada nije.

Pretpostavlja se da je do ovog nivoa nastave taktiranje od strane učenika već shvaćeno kao obavezna aktivnost prilikom izvođenja svakog notnog teksta. Nije naodmet napomenuti da se vježbe koje su predviđene da se izvode u stilu parlato moraju izvoditi govorenjem solmizacionih imena i trajanja, a nikako njihovim ispjevavanjem. Sve brojalice, ritmizirane tekstove, kao i pjesme, neophodno je izvoditi na ritmičkim instrumentima Orfovog instrumentarijuma – bilo da se izvodi puls jedinice brojanja, bilo da se izvode ritmičke linije. Nastavnik će sam, po svom nahođenju ili u skladu s instrumentima kojima raspolaže, odabrati instrumente na kojima će se izvoditi pojedine brojalice.

Ritmički dvoglas

Čitanje ritmičkih linija naizmjenično u violinskom i bas-ključu jeste zadatak koji je učenici ma poznat odranije. Ovakve vježbe su neophodne radi sticanja sigurnosti, tačnosti i brzine čitanja notnog teksta i cilj im je bolja korelacija s instrumentalnom nastavom. Takođe, veoma je važno nastaviti rad u oblasti ritmičkih dvoglasa. Praksa koju smo predložile u udžbeniku za treći razred sada se nastavlja, u skladu sa složenijim zahtjevima programa. Dvoglasni ritmički primjeri baziraju se na novim ritmičkim figurama i učenicima obezbjeđuju sticanje neophodnog iskustva u dvoglasnom izvođenju ritma. Istovremeno odvijanje dvije različite ritmičke linije predstavlja, u izvjesnom smislu, senzaciju za učenike, i oni ih rado izvode bez obzira na teškoće koje se mogu javiti. Ritmičke linije se izvode na različite načine, da se i zvučno razlikuju. Na primjer: jedna linija kucanjem olovkom o površinu klupe, a druga tapšanjem dlana o dlan; jedna tapšanjem o koljena, a druga pucketanjem prstima; takođe je moguće i poželjno upotrijebiti svoje tijelo kao instrument – različite ritmičke instrumente Orfovog instrumentarijuma. Moguće je upotrijebiti i bumvekere: dva učenika dobijaju bumvekere čije kombinovanje daje određen interval, pa se dvoglasni ritmički primjeri pretvaraju u dvoglasne melodijske primjere: zvuci melodijā u tercama, kvintama, sekstama, ali i u disonantnim intervalima, čime se učenici dovode u situaciju da slušajući pamte određeni interval.

Ritmičke improvizacije

Posebno je važno izvoditi s učenicima ritmičke improvizacije. One omogućavaju razvoj kreativnih sposobnosti učenika i primjenu stečenog znanja. Moguće je osmišljavati različite vrste zadataka: stvaranje ritmičke pratnje na poznatoj pjesmi, ritmičke dopunjajlje, ritmiziranje zadatog teksta. Sve ove aktivnosti mogu se sprovoditi kao igra zvukovima u toku koje će biti angažovane prvenstveno kreativne i stvaralačke, a zatim i izvođačke sposobnosti učenika.

MUZIČKI DIKTATI

Rad u oblasti diktata odvija se kroz nekoliko različitih aktivnosti, koje se međusobno prepliću, logično nadovezuju jedna na drugu i dopunjavaju. Kroz aktivnosti izvođenja, stvaranja, slušanja i zapisivanja različitih ritmičkih i melodijskih sadržaja učenici treba da se osposobe da pišu i čitaju note i pauze predviđene programom, da budu u stanju da slušno prepozna-ju i zapišu pojedinačne tonove i grupe tonova, te da, u konačnom, nakon slušnog opažanja razumiju i zapišu određenu melodiju. Svakodnevna nastavna praksa treba da podrazumiјeva slušanje, opažanje, prepoznavanje i zapisivanje kako pojedinačnih tonskih visina, tako i grupe tonova (3-4 tona) koje čine logičnu cjelinu, a u ovom razredu i kraćih logičkih i pjevljivih melodija, kao i pjesama koje su naučene po sluhu. Takođe, neki vid vježbanja realizuje se zapisivanjem pjesme koja je naučena po notnom tekstu, prisjećanjem na zvuk i notnu sliku, kao i zapisivanjem melodijskih vježbi obrađenih na času.

Vizuelni diktati

Posebno je važno nastaviti rad u oblasti vizuelnog diktata, gdje je potrebno da učenik poveže vizuelnu sliku – notni zapis sa zvučnom slikom motiva koji izvodi nastavnik pjevanjem ili sviranjem. U udžbeniku se nalaze grupe od po četiri motiva koje će nastavnik izvoditi različitim redoslijedom, a zadatak je učenikā da prepoznaču koji su motiv čuli. Nakon toga je poželjno da se svi motivi otpjevaju solmizacijom.

Usmeni diktati

Treba često sprovoditi vježbe usmenog diktata, u kojima će učenici saslušani motiv prvo otpjevati neutralnim sloganima, a zatim i sloganima solmizacije. Usmene diktate moguće je raditi i onda kada diktat nije centralni dio časa – on može predstavljati predah ili vezu između dva dijela časa. Važno je znati da usmeni diktat predstavlja bazu za kvalitetniju izradu i uspješnost učenika na polju pravog pismenog diktata. Ako učenik stekne rutinu prilikom slušnog opažanja određenog melodijsko-ritmičkog toka, razvija svoju pažnju i memoriju, pa se samo zapisivanje pretvara u formalnu, tehničku radnju koja može (ali i ne mora) biti sprovedena. Ako smo razumjeli ono što smo odslušali, to ćemo bez problema i zapisati. Učenike je potrebno navikavati da upravo u pažljivom slušanju, razumijevanju i pamćenju slušno primljenog materijala leži ključ uspjeha kada je riječ o zapisivanju diktata.

Ritmički diktati

Vježbe ritmičkih diktata na zadatom nizu tonova nastavnik će osmisliti vodeći računa o tome da se u vježbi pojavljuju samo poznati tonovi – na taj način omogućava se povezivanje ritmičkih trajanja s tonskim visinama, što vodi ka uspjehu učenika prilikom izrade melodijsko-ritmičkih diktata.

PJEVANJE PJESAMA I IZVOĐENJE BROJALICA PO NOTNOM TEKSTU I PO SLUHU

U četvrtom razredu Programom je predviđeno pjevanje pjesama i izvođenje brojalica po notnom tekstu i po sluhu. U zavisnosti od toga u kojem su tonalitetu pjesma ili njene manje ili više zahtjevne ritmičke linije, napravljen je izbor pjesama i brojalica koje se obrađuju po notnom tekstu, odnosno izbor pjesama i brojalica koje se u ovom razredu mogu obraditi isključivo po sluhu.

Obrada pjesama po sluhu

Zbog zahtjeva u pogledu melodijske ili ritmičke linije koje učenici još ne mogu pročitati iz notnog teksta, određeni broj pjesama je predviđen za obradu po sluhu. Pjesme po sluhu obrađuju se utvrđenim metodskim postupkom (za koji smatramo da ga ovdje ne treba dodatno objašnjavati). Skrećemo pažnju na to da namjerno nijesu dati grafički prikazi notnih tekstova da bi učenici, nakon što su pjesmu naučili i zapamtili, pokušali da melodiju pjesme sviraju samostalno, po sluhu i, ako je moguće, na nekom melodijskom instrumentu Orfovog instrumentarijuma: metalofonu i ksilofonu (poželjno je koristiti hromatsku varijantu instrumenta ili instrument kod kojeg postoji mogućnost dodavanja pločica – na primjer, za tonove **fis** i **b**), zvončićima, a posebno na klaviru. Klavijatura je sredstvo koje je potrebno što više koristiti u nastavi. Ona omogućava da se otpjevani ton „dodirne“ i da se lako i brzo uoči veza određenog tona s drugim tonovima. Cilj je što više aktivirati melodijski sluh učenika koji bi bio pasiviziran ukoliko bi se učenici oslanjali isključivo na notne tekstove. Svi notni zapisi pjesama koje se uče po sluhu nalaze se u posebnom poglavljju ovog priručnika. Kada je pjesma s tekstrom naučena napamet i kada je učenik u stanju da je izvede intonativno i ritmički precizno, potrebno je što veći broj pjesama pjevati solmizacijom. Narančno da sve pjesme (zbog svoje težine) nijesu jednako pogodne u pogledu melodije ili ritma, ali je nastavniku ostavljena sloboda da, u skladu sa sposobnostima učenika, odabere koje pjesme mogu biti pjevane i solmizacijom. Prelazak s teksta na solmizaciju treba da se odvija postupno i polako. U prvoj fazi rada samo će prvi stih pjesme (ili logična kratka cjelina) biti otpjevan nekoliko puta prvo tekstrom, a zatim i solmizacijom. Solmizacioni slogovi biće u toj fazi rada zapravo naučeni napamet, baš kao i tekst pjesme, što će vremenom dovesti do stvaranja potrebnih automatizama. Zatim će se polako, jedan po jedan, i ostali djelovi pjesme pjevati solmizacionim slogovima, sve dok na kraju učenici ne budu u stanju da cijelu melodiju pjesme otpjevaju koristeći solmizaciona imena. Kao očigledno sredstvo i pomoć pri „prevodenju“ literarnog teksta u solmizacione slogove, učenici treba sve više da koriste klavijaturu. Bez obzira na to da li sviraju klavir ili neki drugi instrument, potrebno je da ovladaju osnovnim snalaženjem na klavijaturi, da znaju da pronađu tonove koji se uče u ovom razredu, da znaju da jednostavne melodije traže na klaviru, jer se klavir

smatra univerzalnim instrumentom. „Traženje“ melodije pjesme koja je naučena po sluhu ima veoma važnu ulogu u razvoju melodijskog sluha i ovu aktivnost treba što više koristiti. Ona se sprovodi pod budnim nadzorom nastavnika koji pomaže i usmjerava, ali ne otkriva, ne saopštava solmizacione slogove. Suština je da učenik pokuša što je moguće više sam otkriti solmizaciona imena tonova koji čine određenu melodiju. Jednom naučenu i savladanu pjesmu, otpjevanu tekstom i solmizacijom, potrebno je ponavljati na idućim časovima, ali i više puta u toku školske godine, čime će se obezbijediti trajnost znanja i čvršće povezivanje tonskih imena s odgovarajućim tonskim visinama. Višekratnim ponavljanjem pospješuje se razvoj muzičke memorije, što takođe predstavlja važan cilj nastave solfeda.

Obrada pjesme po notnom tekstu

Obrada pjesme po notnom tekstu u radu s učenicima četvrtog razreda osnovne muzičke škole i dalje predstavlja složen i težak zadatak. „Prevodenje“ notne slike u zvučnu sliku, ozvučavanje solmizacionih slogova, prelazak s pjevanja solmizacijom na pjevanje slogovima literarnog teksta nije jednostavno i stoga mora biti brižljivo metodološki sprovedeno od strane nastavnika. Ovo se pogotovo odnosi na obradu pjesama u novom tonalitetu – a-molu, dok je C-dur već dobro poznat i obrada po notnom tekstu ide lakše. Po redoslijedu uvođenja različitih vrsta a-mol ljestvice predložena je obrada pjesama čije se melodijske linije baziraju upravo na naučenoj ljestvici: prvo na prirodnom, zatim harmonskom i na kraju – melodijskom a-molu. Na taj način omogućava se postupno i sistemsko povezivanje predznaka i grafičkih znakova (nota) u linijskom sistemu sa zvučnošću tona i njegovim trajanjem. Takođe, neophodno je svaku notu povezati sa tonskim imenom i funkcijom određenog stupnja u ljestvici. U ovoj fazi rada osviješten je pojam molske ljestvice i ljestvičnih stupnjeva, a cjelokupno intoniranje predloženog tonskog materijala odvija se po principu povezivanja imena tona s njegovom zvučnošću, s postepenim povezivanjem određene tonske visine sa ljestvičnim stupnjem u a-mol ljestvici. Potrebno je pomenuti da se štim i kadanca ne uvode kao teorijski pojmovi (učenici ne treba da definišu pojam kadence, ali treba da znaju da kadanca obuhvata sve ljestvične tonove), već kao melodijski modeli koje učenici treba da nauče i zapamte. Učenici će osjetiti zadovoljstvo što su u stanju da svojim glasom notni zapis pretoče u zvučnu sliku, te će polako, kroz sopstveno iskustvo izvođenja, shvatiti zašto je potrebno poznavati notno pismo i teoriju muzike.

Može se govoriti o dva načina rada ili o dva pristupa u pjevanju po notnom tekstu. Prvi pristup podrazumijeva pravu obradu pjesme po notnom tekstu, pri čemu notna slika predstavlja polaznu osnovu. Ovaj metodski postupak je utvrđen i odvija se po ustaljenoj šemi. Međutim, u periodu nastave u kojem učenici još nijesu stekli stabilne predstave o zvučnosti molske ljestvice treba koristiti pristup koji polazi od zvuka i ide ka notnoj slici odnosno notnom zapisu. Naravno, kako odmiče školska godina, tako se i znanja učenika iz oblasti muzičke pismenosti povećavaju. Predlažemo da određeni broj pjesama bude obrađen prvo po sluhu da bi se, kada pjesma bude naučena, učenicima pokazao notni zapis pjesme. Učenici će u sljedećoj fazi rada, pod pretpostavkom da je dobro naučena i zapamćena, ozvučiti notni zapis poznate pjesme tako što će pjevati melodiju solmizacijom. Na tragu poznate melodije moći će da stvore veze između tonskih visina (koje čine melodijsku liniju jedne pjesme), notnih znakova u linijskom sistemu (koji nam omogućavaju da tu melodiju zapišemo i pročitamo) i solmizacionih slogova (koje koristimo da imenujemo tonove dok pjevamo). Na nastavniku je da odredi koje će pjesme biti obrađene na ovaj način.

Ukoliko se pjesma uči na klasičan način – obradom po notnom tekstu, na početku je potrebno da učenici prepoznaju vrstu takta, način na koji se taktira, notne vrijednosti koje se javljaju u notnom tekstu, da prepoznaju ljestvicu (u ovom razredu se po notnom tekstu rade pjesme u C-duru i a-molu), oznake za tempo, dinamiku, agogiku i artikulaciju. Treba obratiti pažnju na to da li se radi o umjetničkoj ili o narodnoj pjesmi. Slijedi imenovanje tonova solmizacijom na osnovu pozicije nota u linijskom sistemu. Uz taktiranje, ritmička linija pjesme se izvodi *parlato*. Radi postizanja što veće sigurnosti, ritmička linija se može izvesti i pljeskanjem dlana o dlan, kucanjem olovkom o površinu klupe ili na nekom ritmičkom instrumentu Orfovog instrumentarijuma. Nakon ovakvog uvježbavanja, izgovaranje solmizacionih slogova zamjenjuje se izgovaranjem slogovima teksta pjesme, čime se zaokružuje rad na ritmičkoj komponenti. Slijedi rad iz oblasti melodike. Učenike je potrebno upjevati, a zatim se pjevaju štim i kadanca, nakon čega se ozvučava svaka pojedinačna tonska visina. Tonske visine se izvode prvo izolovano od ritmičke linije, sve u jednakim trajanjima, onim redoslijedom kojim se pojavljuju u melodiji, s asocijacijom na pjesmu model za odgovarajuću tonsku visinu (uz povezivanje sa stupnjem u C-duru odnosno a-molu). Kada je svaka visina koja se javlja u melodiji ozvučena nekoliko puta, pristupa se povezivanju ritmičkog trajanja sa tonskom visinom. Dio po dio melodije izvodi se solmizacijom u odgovarajućim ritmičkim trajanjima, uz taktiranje. Ukoliko se jave poteškoće u ozvučavanju nekih tonskih visina, učenike je potrebno podsjetiti na pjesmu model ili na stupanj ljestvice. Ozvučava se jedna po jedna logična melodijska cjelina, sve dok pjesma ne bude u cijelosti precizno otpjevana solmizacijom. U posljednjoj fazi rada slogovi solmizacije zamjenjuju se slogovima literarnog teksta koji je učenicima već poznat, jer su u jednoj od prethodnih faza izgovorili ritmičku liniju pjesme služeći se slogovima teksta.

U završnici je potrebno skrenuti učenicima pažnju na lijepo i izražajno pjevanje i voditi računa da se pjesma izvodi u odgovarajućem tempu i dinamici, uz poštovanje oznaka za agogiku i artikulaciju. Poželjno je da nastavnik pruži klavirsku pratnju kako bi se pojačao umjetnički dojam i kako bi učenici stekli predstavu o vokalno-instrumentalnom izvođenju kompozicije. Izvođenje pjesme uz pratnju na klaviru ili nekom drugom harmonskom instrumentu, ukoliko je to moguće (harmonika, gitara), predstavlja put razvoja harmonskog slухa, sa čime je neophodno početi već u ranom školskom uzrastu.

Melodijske vježbe

Melodijske vježbe potrebno je prvo analizirati: vrsta takta, notna trajanja, tonske visine, ljestvična osnova, ljestvični stupnjevi, oznake za tempo, dinamiku, artikulaciju i agogiku. Vježba se prvo izvodi *parlato*, uz obavezno taktiranje. Slijedi razgovor o načinu kretanja melodije, opažanje tonova i motiva, podsjećanje na početke pjesama modela kao asocijacijā na određene tonske visine. Pjevaju se štim i kadanca. Po potrebi, u skladu sa sposobnostima učenika, tonske visine mogu se ozvučiti nezavisno od ritma: svi tonovi se pjevaju u jednakim trajanjima i njihov cilj su tačna i čista intonacija. Nakon toga se prelazi na intoniranje vježbe. Precizno izvedena melodijska vježba jeste baza na osnovu koje se dalje mogu osmišljavati različite aktivnosti: memorisanje početka, kraja ili čitave vježbe, zapisivanje zapamćenog sadržaja u vidu diktata, sviranje vježbe na nekom melodijskom instrumentu, osmišljavanje ritmičke pratnje, kao i mijenjanje nekih djelova vježbe – improvizovanje. Jednom savladane vježbe potrebno je, kao i pjesme, obnavljati na idućim časovima.

Izvođenje brojalica i ritmizovanih tekstova

O izvođenju brojalica već je praktično bilo riječi u okviru naslova Rad u oblasti ritma. Ovdje bismo samo napomenuli da je u nastavi potrebno osposobljavati učenike da što više samostalno izvode različite notne zapise brojalica, ritmiziranih tekstova i sl., kako bi sticali rutinu u čitanju i izvođenju ritmičkih zapisa. To je posebno važno kako bi se uspostavila korelacija s instrumentalnom nastavom, jer brzo i tačno ritmičko čitanje utiče na brzinu i tačnost prilikom čitanja s lista na nastavi instrumenta. Brojalice je moguće izvoditi na standardne načine, izgovorom teksta, ali i korišćenjem tijela kao instrumenta, ritmičkih instrumenata Orfovog instrumentarijuma, kao i bumvekerima na kojima je moguće, uz jednu tonsku visinu, izvesti određenu ritmičku liniju. Takođe, potrebno je ohrabrvati učenike da koriste izvore zvuka iz svoje okoline. U tom smislu interesantna je upotreba različitih improvizovanih udaraljki – olovki, ključeva, plastičnih flašica napunjениh kamenčićima, pijeskom ili različitim zrnavljem, praznih limenki u koje se udara različitim predmetima i slično.

SLUŠANJE MUZIKE

Učenici četvrтog razreda već imaju iskustvo u slušanju muzike i zato ova aktivnost za njih ne predstavlja novinu. Kako bi učenici na osnovu sopstvenog doživljaja shvatili različite muzičke pojmove, potrebno je da slušaju odabrane odlomke iz muzičkih djela. Ti odlomci služe kao ilustracija određene pojave i učenici će nakon slušanja biti u stanju da o određenoj pojavi ili pojmu razgovaraju, da zapamte odlomak iz kompozicije i prepoznaju ga prilikom ponovnog slušanja. Iako su za svaku kompoziciju navedeni naziv i ime kompozitora, zapamćivanje ovih podataka ne treba da bude imperativ. Dužina odlomaka koji se slušaju treba da bude u skladu s periodom usmjerene pažnje karakterističnim za učenike ovog uzrasta.

Naravno, ovo ne mora biti pravilo: ukoliko učenici sami iskažu interesovanje da slušaju odabrano kompoziciju duže nego što je to nastavnik predviđao, treba im izaći u susret. Poželjno je da se odlomak jedne kompozicije sluša nekoliko puta u toku školske godine. Važno je da svako slušanje bude kvalitetno, da bude pažljivo i koncentrisano, kao i da se doživi ono što se sluša. Kod učenika je potrebno razvijati sposobnost koncentracije, a ne težiti što većem broju preslušanih kompozicija. Učenike, u skladu s uzrastom, treba izazvati da na različite načine odreaguju na muziku. Stoga ne preporučujemo mirno sjedjenje u klupi za vrijeme slušanja, već naprotiv – zalažemo se za slušanje muzike koju će učenik pratiti svojim spontanim pokretom, bilo tek nekih djelova tijela (cupkanjem, njihanjem, pokretima ruke), bilo čitavim tijelom (igrom, plesom, koračanjem i slično). Posebno su interesantna istraživanja novijeg datuma, koja povezuju slušanje muzike s plesom ili sviranjem na instrumentima Orfovog instrumentarijuma. Za određeni primjer (odломak) nastavnik osmišljava logičnu improvizaciju koja se može izvoditi tako što se tijelo koristi kao instrument ili na Orfovim instrumentima, istovremeno sa slušanjem primjera. Ovakvim pristupom kod učenika se postiže aktivna pažnja, budi se želja da se ponovo sluša određena kompozicija, učenici su motivisani, a slušanje muzike postaje zabavno. Sve to skupa omogućava razvijanje ljubavi prema muzici i trajnije pamćenje primjera, ali se na taj način razvija i potreba da se umjetnička muzika što više sluša.

Slušanje muzike u okviru nastave solfeđa nema značaj samo u smislu estetskog vaspitanja učenika, već je u funkciji ilustracije određenog pojma, melodijске, ritmičke ili harmonske pojave, upoznavanja instrumenata i instrumentalnih sastava, a u ovoj školskoj godini dopunjava se i upoznavanjem pjevačkih glasova i pjevačkih sastava. Sve aktivnosti u vezi sa slušanjem muzike nastavnik mora pažljivo osmisliti. To znači da će prije svakog slušanja nastavnik usmjeriti pažnju učenika u određenom pravcu (bilo da se radi o tempu, dinamici, slušnom prepoznavanju zvučne boje instrumenta, bilo da je riječ o opažanju karaktera i raspoloženja koje kompozicija opisuje). Važno je unaprijed reći učenicima na šta treba da obrate pažnju. Svako slušanje ima svoj zadatak, da bi se nakon odslušanog odlomka razgovaralo o onome što se slušalo. Važno je napomenuti da u ovoj fazi muzičke nastave ne postoje tačni i pogrešni odgovori prilikom opisivanja karaktera ili raspoloženja - nije važno da li je učenik prepoznao životinju koja se krije u nazivu kompozicije, bitni su emocija koju učenik ispoljava i njegov lični doživljaj (koji kod svakog učenika može biti različit). Uloga nastavnika jeste da ohrabruje razgovor o doživljaju kompozicije. Tako će se zajednički doći do određenih zaključaka koji predstavljaju polazište za kasnija uopštavanja i sistematizaciju. Pored pokreta, koji predstavlja osnov za doživljaj muzike u ovom periodu, u ovom razredu doživljaj nakon slušanja muzike može biti iskazan i likovno - bojom, linijom, crtežom. U tom smislu je potrebno povremeno postavljati zadatak da se doživljaj muzike predstavi različitim sredstvima likovnog izraza. Na taj način doprinosimo razvoju kreativnosti i mašte kod naših učenika, ali i uspostavljanju korelacije s drugim umjetničkim predmetima, što su bitni uslovi za uspješno učenje.

Upoznavanje muzičkih instrumenata povezano je, prije svega, s vizuelnim prepoznavanjem izgleda i oblika instrumenta i slušnim prepoznavanjem njegove zvučne boje. U udžbeniku je za svaki instrument data preporuka koji zvučni primjer može poslužiti kao ilustracija, ali nastavnik i sam, u skladu sa zvučnim primjerima kojima raspolaže, može odabrati odgovarajuće numere. Učenike je moguće upoznati s izgledom instrumenta na osnovu ilustracije u udžbeniku, ali je najbolje, ako je moguće, da gost na času bude nastavnik tog instrumenta ili stariji učenik koji svira odabrani instrument. Tako će učenici moći da vide kako instrument izgleda, koja je njegova stvarna veličina, od čega je napravljen, kako se drži prilikom sviranja, a biće u prilici i da steknu bolji utisak o osobinama tona na osnovu izvođenja uživo. Izvođenje numera iz različitih muzičkih epoha i žanrova na času doprinijeće boljem zapamćivanju zvučne boje instrumenta i njegovom lakšem prepoznavanju pri ponovnom slušanju. Informacije o instrumentu potrebno je ponavljati u toku cijele školske godine, slušati s učenicima različite zvučne primjere s ciljem da prepoznaju ranije obrađen instrument, vršiti poređenja i uopštavanja. Potrebno je stalno povezivati ranije stečena znanja s novim. U tom smislu, učenici treba da uočavaju sličnosti i razlike između violine i viole, trube i trombona, klarineta i fagota, klavira i harmonike. Takav pristup omogućice im da već od ranog školskog uzrasta uočavaju neke opšte zakonitosti kada je riječ o muzičkim instrumentima.

U ovom razredu, posebna pažnja se usmjerava na upoznavanje učenika s različitim izvođačkim ansamblima koji su definisani Programom: gudački kvartet, simfonijski orkestar, različiti horovi. S ansamblima se učenici upoznaju tako što slušaju odgovarajuće zvučne primjere, ali je svakako potrebno da učenici, koliko god to mogućnosti dozvoljavaju, posjećuju koncerte klasične muzike kako bi uživo vidjeli i čuli neki ansambl. Organizovana

posjeta probi orkestra ili hora takođe može biti dobra prilika da se učenici upoznaju s radom ansambla, da steknu utisak o njihovom zajedničkom radu i tako prošire i nadograde svoja znanja.

SVIRANJE NA INSTRUMENTIMA ORFOVOG INSTRUMENTARIJUMA I BUMVEKERIMA (BOOMWHACKERS)

Kao i u toku prethodnog školovanja, sve pjesme koje se obrađuju (bilo da se radi o obradi po sluhu, bilo o obradi po notnom tekstu) poželjno je svirati na melodijskim instrumentima Orfovog instrumentarijuma: metalofonu, ksilofonu, zvončićima, melodici, blok-flautama i različitim frulicama. Melodije odsvirane na instrumentu ostaće urezane u pamćenju učenika i obezbijediće ostvarivanje nužne povezanosti nastave solfeda s instrumentalnom nastavom. Učenici već znaju da je ritmičke instrumente moguće koristiti na različite načine. Sve brojalice, ritmizirane tekstove, kao i ritmičke vježbe poželjno je izvoditi na ritmičkim instrumentima. Takođe, za sve pjesme moguće je improvizovati ritmičku pratnju na instrumentu po izboru. Tako se njeguju i razvijaju kreativnost i samostalne stvaralačke sposobnosti učenika.

Zajedničko muziciranje uz korišćenje Orfovih instrumenata jeste disciplina koja izaziva kod učenika radost na časovima solfeda. Zato se i u ovom udžbeniku nalazi nekoliko aranžmana na pjesama koje se uče u četvrtom razredu. Vjerujemo da će predloženi primjeri podstići i same nastavnike da u toku školske godine osmisle nekoliko aranžmana, pri čemu će birati pjesme koje se učenicima najviše dopadaju (uzimajući u obzir i sposobnosti učenika). Svirajući predložene aranžmane, učenici će određenu pjesmu doživjeti na drugačiji način, još je više zavoljeti i, manje ili više svjesno, zapamtiti njene ritmičke i melodijске elemente. Ovakav pristup doprinijeće razvoju mašte i kreativnosti i podstići samostalno muzičko stvaranje učenika. Cilj je da se, uz brižljivo usmjeravanje nastavnika, učenici osposebde da sami osmišljavaju dionice za instrumente koje koriste na času.

U predloženim aranžmanima dionice su nešto složenije u odnosu na aranžmane u udžbeniku *Muzički koraci 3*. Namjera nam je da se postigne blaga gradacija u odnosu na aranžmane koje su učenici svirali u prethodnom dijelu školovanja. Međutim, dionice za ritmičke i melodijске instrumente Orfovog instrumentarijuma ne smiju biti previše složene. Nastavnik treba da vodi računa o sposobnostima učenikā u svom odjeljenju i da se njima prilagođava. Bez obzira na razred koji učenici pohađaju, nastavnik će odlučiti da li treba da pojednostavi određeni aranžman ili da ga pak učini složenijim. Ukoliko škola ne raspolaže instrumentom predloženim u određenom aranžmanu, nastavnik će koristiti odgovarajuću zamjenu. Radi postizanja čistije i sigurnije intonacije, u svakom aranžmanu je dionica glasa povjerena jednom melodijskom instrumentu s pločicama – metalofonu, zvončićima ili ksilofonu. Naravno da ovo nije jedino rješenje – dionica glasa može biti povjerena bilo kojem drugom melodijskom instrumentu. Ukoliko nastavnik odluči da svoje učenike nauči da sviraju frulicu, glavna melodijска linija će zvučati još ljestive i toplije, s prirodnom fazom i dinamikom koja se dobija uduvanjem vazduha u pomenuti instrument. U tom slučaju ne postoji ograničenje u pogledu trajanja zvuka koji nastaje udaranjem palice o pločice

navedenih instrumenata. Treba imati na umu da, bez obzira na sve prednosti melodijskih instrumenata s pločicama, postoje i određeni nedostaci – na njima je nemoguće izvesti frazu, a i pogledu dinamike su veoma ograničeni.

U većini odabralih aranžmana javljaju se dva melodijска instrumenta – jedan donosi vodeću dionicu, dok je drugi prisutan kao harmonska pratrna, manje zahtjevna za izvođenje. U nekim primjerima su zastupljena dva istorodna melodijска instrumenta (napravljena od istog materijala – npr. zvončići i metalofon), a u nekim primjerima dva raznorodna (napravljena od različitih materijala – npr. metalofon i ksilofon). Međutim, slaganje tonskih boja instrumenata Orfovog instrumentarijuma ne treba da optereće nastavnike prilikom izrade aranžmana jer ona u ovom sastavu nije najbitnija. Zapravo se ljestvica sviranja na Orfovom instrumentarijumu ogleda upravo u šarolikosti zvuka koja sviranjem nastaje i on kao takav psihološki najviše odgovara djeci. Instrumenti dječjeg orkestra već su tako odabrani da među njima postoji dovoljan sklad, pa se „može smatrati prihvatljivim bilo koja njihova kombinacija“ (Despić, 1974: 221).

Dionice pisane za ritmičke instrumente bez određene visine zvuka donose ritmičke figure koje se obrađuju u ovom razredu: na njima je moguće dati pulsaciju jedinice brojanja, izvoditi podjelu jedinice brojanja na dva, tri i četiri, realizovati karakteristične figure, a može se izvesti i kompletan ritam koji prati melodiju. Upotreboom ritmičkih instrumenata i uvježbavanjem samostalnih, zasebnih dionica, te spajanjem više različitih dionica – učenicima se omogućava lakše i brže prihvatanje svih elemenata ritma. Sviranje u okviru nastave solfeda čini djecu zadovoljnom i opuštenom, a posebno je značajno iskustvo sviranja na Orfovim instrumentima. Ono doprinosi dinamičnjem času, savjesnom i odgovornom grupnom muziciraju, kao i usvajanju znanja koje duže traje. Zajedničko muziciranje na času solfeda svakako predstavlja jedan vid kamernog muziciranja, pa se može smatrati pripremom za sviranje u pravim kamernim sastavima i školskim orkestrima.

Upotreba bumvekera je poznata iz ranijih razreda. Lagane, šuplje plastične cijevi u boji (od kojih svaka cijev ima određenu visinu tona) veoma su zabavne i doprinose stvaranju opuštene atmosfere na času. Pripadaju instrumentima iz porodice udaraljki i lako se mogu pridružiti instrumentima koji pripadaju Orfovom instrumentarijumu. Učenici u ovom uzrastu bolje kontrolišu udar cijevi o klupu ili pod, cijev o cijev ili bilo koju drugu površinu. Bumvekeri se mogu poređati horizontalno u posebnim držaćima – tada liče na ksilofon, pa se ton može dobiti udaranjem palice o cijevi. U skladu s mogućnostima grupe učenika s kojom radi, nastavnik će odlučiti na koji će način bumvekere koristiti u nastavi.

MUZIČKO-DIDAKTIČKE IGRE

Kao i u prethodnom školovanju, i u četvrtom razredu je potrebno iskoristiti igru kao jednu od osnovnih pokretačkih snaga u procesu učenja muzike. Zbog toga se i u ovom udžbeniku nalazi nekoliko muzičkih igara. Njih je moguće igrati na različite načine, dodavanjem nekih elemenata mogu se učiniti složenijim (ili jednostavnijim ukoliko to zahtijeva specifičnost grupe djece s kojom nastavnik radi). U svakom slučaju, ne treba zaboraviti ni igre koje su naučene u prethodnim razredima, opisane u priručnicima *Muzički koraci 1, 2 i 3*. Po-

vezivanjem nekoliko važnih elemenata (pjevanje, sviranje, ritmički i plesni pokreti, slušanje i pamćenje) razvijaju se sve kategorije muzičkog sluha, osjećaj za muzički ritam, muzička memorija, te motoričke sposobnosti djeteta.

Muzičke asocijacije

Posebnu novinu u ovom udžbeniku predstavljaju muzičke asocijacije. U udžbeniku su date dvije ovakve igre s ciljem da učenici kroz igru i zabavu utvrde stečena znanja. Nadamo se da će one poslužiti kao inspiracija kolegama da i same osmisle slične igre.

Učenike je potrebno podijeliti u dva tima. Timovi naizmjenično otvaraju po jedno polje, nastavnik saopštava riječ koja se nalazi u tom polju, učenici zapisuju u udžbeniku i popunjavaju tabele. Otkrivajući prvo rješenja pojedinačnih kolona zajedno dolaze do konačnog rješenja. Ovdje dajemo sadržaj kolona.

IGRA ASOCIJACIJA BROJ 1

A	B	C	D
red	Škola zove	sjeta	vođica
redoslijed	snaga	a	patuljci
postupnost	C	Uspavanka	broj dana u sedmici
linija	razigranost	tuga	stupnjevi
niz	dur	mol	7
LJESTVICA			

IGRA ASOCIJACIJA BROJ 2

A	B	C	D
violina	klarinet	timpan	vođa
viola	truba	triangl	muzičar
violončelo	trombon	doboš	štapić
kontrabas	flauta	kastanjete	umjetnik
gudački instrumenti	duvački instrumenti	udaraljke	dirigent
SIMFONIJSKI ORKESTAR			

MALI KOMPOZITORI (autorka igre: M. Milošević-Simić)

Pripremite kamenčice s napisanim, učenicima poznatim, notnim vrijednostima i dajte jednom učeniku da izvuče 4 – 8 kamenčica. Odredite takt u zavisnosti od toga koje su notne vrijednosti izvučene. Učenike podijelite u grupe i neka svaka grupa u ograničenom periodu ispiše što veći broj različitih taktova.

KUC-KUC (autorka igre: M. Milošević-Simić)

Podijelite učenike u grupe – neka se poređaju jedan iza drugog, okrenuti ka tabli. Neka u svakoj grupi budu minimum tri učenika. Posljednjem u nizu, najdaljem od table, na rame-nu otkucajte ritmičku figuru koju on treba da prenese drugu ispred sebe, pa tako sve dok obrazac ne stigne do učenika ispred table. Njegov zadatak je da zapiše šta mu je prenijeto, a nastavnik provjerava da li je zapis tačan. Redoslijed učenika se mijenja u svakom krugu. Takođe, nastavnik može ispisati nekoliko ritmičkih figura na papirićima i zakačiti ih na leđa učeniku najudaljenijem od table, pa će i učenici sami moći da provjere da li su tačno uradili.

Nakon što učenici ovladaju ovom igrom, ritmičke figure može zadavati i posljednji učenik u nizu. Prethodno je može zapisati na papirić da bi nastavnik provjerio njenu tačnost.

PROMIJENI PJEŠMU (autorka igre: M. Milošević-Simić)

Svaka pjesma može da promjeni tempo, izvođača i žanr. Zadajte mališanima da dječju pjesmu pjevaju kao operski pjevači, rokeri, reperi ili narodni pjevači. Ista pjesma može biti u mnogo sporijem ili bržem tempu, a oni je mogu pjevati kao dijete ili kao odrasla osoba istog ili suprotnog pola u odnosu na pravog izvođača.

ZANIMLJIVI ZADACI

Kako bi usvajanje znanja predviđenih Programom bilo što lakše i zanimljivije, u udžbeniku se nalazi određeni broj zanimljivih zadataka. Radi se o ukrštenicama i lavirintima – zadatacima čiji je cilj da se učenici kroz igru i zabavu podsjeti određene materije i da učvrste znanja. Ove aktivnosti moguće je izvoditi u toku časa – to je mali predah između drugih, težih aktivnosti, ili na kraju časa (relaksacija).

Nakon savladavanja određenih nastavnih cjelina predviđeno je rješavanje zadataka u okviru cjeline koja nosi naziv *Provjeri znanje i zabavi se*. Ova poglavlja je moguće realizovati kao mala takmičenja – kvizove u kojima se takmiče dvije ili više ekipa. Učenici ih mogu raditi samostalno, kod kuće, kao domaće zadatke. Nadamo se da će predloženi zadaci poslužiti kao inspiracija nastavnicima da i sami osmisle slične zadatke.

DJEČJE MUZIČKO STVARALAŠTVO

Dječje muzičko stvaralaštvo treba da bude važan dio nastave solfedža. Omogućava da učenici primijene stečena znanja, da razvijaju svoju maštu i muzičku kreativnost i samo-pouzdanje. Aktivnosti koje su u vezi sa samostalnim stvaranjem provlače se tokom cije-

log udžbenika, ali je njegov posljednji dio osmišljen kao niz zadataka s različitim ciljevima (kako bi različiti postupci izazvali razvoj različitih sposobnosti). Samostalno stvaralaštvo ili stvaralaštvo uz pomoć nastavnika trenutno je, nažalost, najmanje zastupljena aktivnost u našim muzičkim školama. Ova pojava predstavlja svojevrstan paradoks ako se ima u vidu činjenica da učenici u osnovnoj opšteobrazovnoj školi u okviru različitih nastavnih predmeta već od prvih školskih dana stvaraju različite sadržaje: pišu pismene sastave i likovno se izražavaju, a da pritom niko ne procjenjuje njihova postignuća, jer je osnovni cilj postizanje dječjeg izraza, ne vrhunskog umjetničkog dometa. U tom smislu je potrebno ohrabrivati učenike u muzičkoj školi da se igraju tonovima i zvukovima, da samostalno istražuju, da pronalaze različite načine muzičkog izražavanja koristeći znanja stečena u okviru nastave solfeda. Na taj način učenici postaju svjesni značaja solfeda, vide zašto je on potreban i koristan i postaju motivisani.

Predložene aktivnosti treba shvatiti samo kao primjere – nadamo se da će nastavnici i sami kreirati slične zadatke i da će uživati u zajedničkim aktivnostima sa svojim učenicima dok razvijaju njihovu, ali i vlastitu kreativnost. Zadaci se mogu realizovati na različite načine: u parovima, u grupama ili samostalno, tj. kako nastavnik ocijeni da je najpogodnije.

Posljednja takva cjelina u udžbeniku donosi nekoliko zadataka koji treba da podstaknu dječje muzičko stvaralaštvo.

U prvom zadatku traži se da učenici sami dopune nepotpunu melodiju. Treba da koriste zvučna iskustva u vezi s kadencom, kao i znanje o zvučnosti stabilnih ljestvičnih stupnjeva – prvom i trećem, koji mogu da budu završni tonovi melodije. Nastavnik treba da usmjerava, podstiče i ohrabruje. Pjevanjem primjera i predloženih rješenja dolazi se do rješenja koje najbolje zvuči. Nakon osmišljavanja, melodijska linija se zapisuje i tada dolaze do izražaja znanja iz oblasti muzičke pismenosti. Takođe, potrebno je osmisli i tempo, dinamiku i oznake za artikulaciju i upisati ih u notni tekst. Tako učenici shvataju da jedan notni tekst nije kompletan ukoliko ne sadrži sve oznake potrebne za njegovo izvođenje. Isto važi i za sve naredne zadatke.

U drugom zadatku je potrebno „osjetiti“ nakon pjevanja date melodije gdje bi se izvođenje moglo ubrzati a gdje usporiti (to doprinosi izražajnosti melodije). Nakon osmišljavanja, koristeći znanja o agogici, u notni tekst upisati potrebne oznake, a zatim izvesti melodiju na nov način.

Treći zadatak predstavlja komponovanje na zadati tekst. Dati su stihovi, a učenik treba da, izgovarajući riječi u različitom ritmu, prvo osmisli vrstu takta i ritmičku liniju, a zatim i da osmisli tonske visine. Sve se odvija uz nadzor i pomoć nastavnika. Učenici se ohrabruju da istražuju tonove i njihove kombinacije, pri čemu je važno istaći da u ovom uzrastu nema pogrešnih melodija i da svakog učenika treba pohvaliti. Na kraju se mogu odabrati nastale melodije koje će svi učenici zajedno pjevati.

Četvrti zadatak se zasniva na samodiktatu koji je lakši zbog rada u grupi. Učenici biraju pjesmu koja im se posebno dopala, a zatim zapisuju njenu melodiju. Slijedi stvaralački čin: za odabranu melodiju osmišljava se ritmička pratnja i ritmička linija se potpisuje ispod me-

Iodijske linije. Slijedi izvođenje svih grupa. Nastali aranžmani mogu biti izvedeni na javnom času ili na školskom koncertu.

Rad na petom zadatku treba da pokaže kako učenici shvataju mogućnosti muzike u opisivanju raspoloženja, osjećanja, događaja i slično. Podijeljeni u grupe, učenici biraju jedno raspoloženje ili osjećanje (nastavnik može i pripremiti cjedulje na kojima piše *radost, tuga, dosada, igra, svečanost*, a učenici izvlače cjedulje) i, u skladu s tim, razmišljaju koja bi pjesma mogla dobro da predstavi/prikaže dato raspoloženje ili osjećanje.

Šesti zadatak podrazumijeva muzičku dramatizaciju – pričanje poznate Ezopove basne *Lav i miš* treba dopuniti tonovima i zvukovima. Nakon što je nastavnik prvi put pročita, potrebno je odrediti karaktere glavnih likova, a zatim razgovarati s učenicima: Kakva bi muzika odgovarala lavu, a kakva mišu na početku priče? Kako se situacija mijenja? Kako se odvijaju događaji? Kako to može opisati muzika? Kakva melodija bi odgovarala kretanju lava, a kakva kretanju miša? Koji instrumenti bi to dobro predstavili? U radu treba koristiti instrumente Orfovog instrumentarijuma, ali i tijelo kao instrument. Za javno izvođenje mogu se pripremiti maske za lice, što će doprinijeti kvalitetu muzičke predstave.

NOTNI ZAPISI PJESAMA

U ovom dijelu priručnika dati su notni zapisi pjesama koje se obrađuju po sluhu, a čiji se literarni tekstovi i ilustracije nalaze u udžbeniku. Radi preglednosti su podijeljeni u dvije grupe: narodne i umjetničke pjesme.

NARODNE PJESEN

VARAJ, DANKE

(narodna iz Srbije)

Allegro

pp Va - raj, Dan - ke, giz - da - va de - voj - ko,
va - raj, ³ Dan - ke, gi - zda - va de - voj - ko.

POLJEM SE VIJA

(narodna iz Crne Gore)

Umjereno

mf Po - ljem se vi - ja, oj , zor de - li - ja,
po - ljem se vi - ja, oj , zor de - li - ja.

UMJETNIČKE PJESME

MUZIČKA ABECEDA

(pjesma iz filma *Moje pjesme, moji snovi*)

Allegro

p Do nam že - li do - bar dan, re u re-du če - ka sam.

mp Mi je znak da bu - de mir, fa je fa - bri - ka za sir,

mf sol u mo - ru tra - žim ja, la sve la - đe svije - ta zna.

f Si nam ti - ho ka - že to: **ff** da je iz - nad nje - ga do - o - o - o.

mf Do, do, re, mi, fa, sol, la, si, **f** do, si, la, sol, fa, mi, re,

f Do, si, la, sol, fa, mi, re, do, re, mi, fa, sol, la, si, do. **mf**

ŠAPUTANJE

(tekst: D. Lukić, muzika: N. Hercigonja)

Moderato

Od ku - če do ško - le, od ško - le do ku - če,
uvi - jek se po - ne - što ša - pu - če, ša - pu - če.
Ti - ho, ti - še,
ti - ho, ti - še, k'o pa - da - nje ki - še.

DRVO RASTE OD RADOSTI

(tekst: R. Arsić, muzika: A. Ćoso-Pamer)

Moderato

The musical score consists of two staves of music in 2/4 time, treble clef, and moderate tempo (Moderato). The first staff is for Solo voice (marked *mp*) and the second staff is for Tutti (ensemble). The lyrics are written below the notes, with some words underlined to indicate stress or duration.

1. Solo *mp*

Dr-vo vo - li da ga gr - liš, da ka ne - bu za njim hr - liš. Dok kraj

6 2. Tutti

nje - ga še-taš, sto - jiš, da mu te - paš, vo-dom po - jiš.

10

mf

Vo-li pri - če ka-o dije - te, al" ni - ma - lo srdž bu sje - te, dr-vo

15

strije - pi od gru-bo - sti, dr - vo ra - ste od ra-do sti.

Solo *mp*

Dr-vo vo - li da ga gr - liš, Tutti da ka ne - bu za njim hr - liš. ***f***

KROZ OBLAKE SANKE LETE

(tekst i muzika: S. Ćetković)

Veselo

The musical score consists of eight staves of music in common time, key signature one flat, and treble clef. The vocal line is accompanied by piano chords. The lyrics are written below the notes, with some words underlined to indicate stress or duration. The score includes dynamic markings such as *mf* and *f*.

mf Ta - mo ne - gdje i - za go - ra i da - le - kih mo - ra
ži - vi je - dan Dje - da Mraz, sta - rac bra - de bije - le.
Či - ta pi - sma što do - le - te sa svih stra - na svije - ta,
spre - ma san - ke i ir - va - se po - klo - ne da dije - le.
f Ho, ho, ho, kroz o - bla - ke san - ke le - te,
ho, ho, ho, mož - da i do te - be sle - te.
Ho, ho, ho, mo - raš bi - ti do - bro dije - te
da ti po - klo - ni do - le - te.

PRIPREME ZA ČASOVE

Poštovane kolege/koleginice,

U dodatku koji je pred vama nalazi se šest priprema za časove. Kao primjere smo odabrale karakteristične nastavne jedinice iz različitih oblasti: obradu harmonske a-mol ljestvice, obradu triole, muzički diktat, jednu muzičku igru i slušanje muzike s ciljem da se učenici upoznaju sa horskim ansamblima i obradu intervala. U ovom priručniku se ne nalaze pripreme za časove posvećene obradi onih nastavnih jedinica koje su identične opisanim u prethodnim priručnicima za prvi, drugi i treći razred - obrada pjesme po sluhu i notnom tekstu, obrada muzičkog instrumenta i slušanje muzike s ciljem upoznavanja muzičkih djela. Pripreme koje se nalaze u dodatku prvenstveno su namijenjene mlađim kolegama (koji su na početku svoje nastavničke karijere) i mogu za njih predstavljati putokaz kako da osmisle pojedine časove. Naravno, pojedine aktivnosti mogu biti kombinovane na različite načine, što zavisi od kreativnosti, mašte i pedagoškog umijeća samog nastavnika.

Harmonska a-mol ljestvica

ISHODI UČENJA

Nakon učenja učenik će moći da:

- objasni svojim riječima karakteristike harmonske a-mol ljestvice;
- imenuje stupnjeve u harmonskoj a-mol ljestvici;
- pjeva melodijske primjere u harmonskoj a-mol ljestvici;
- imenuje i intonativno tačno otpjeva notne visine koje se koriste u notnom zapisu melodijskog primjera;
- zapiše odslušane absolutne visine;
- pjeva pjesmu i melodijsku vježbu koristeći notni zapis (prepoznaće notne visine, notna trajanja i tonalitet).

Pojmovi i sadržaji: pjesma *Tiho zvezde gazite*, harmonska a-mol ljestvica, povisilica, stupanj, polustepen, stepen, stepen i po, štim, kadenca, melodijska vježba u harmonskom a-molu

Predviđeni broj časova: 2

Nastavna sredstva: klavir, tabla, udžbenik

Prijedlozi aktivnosti

Učenici/učenice:

- upjevavaju se motivima zasnovanim na harmonskoj a-mol ljestvici;
- uče po sluhu pjesmu *Tiho zvezde gazite*;
- opažaju karakter pjesme;
- po sluhu traže tonove melodije na klaviru, povezuju tonske visine sa solmizacionim tonskim imenima, zaključuju od kojih se tonova sastoji melodija;
- zapisuju tonski niz na tabli;
- upoznaju naziv ljestvice, uz pomoć nastavnika obilježavaju stupnjeve, polustepene, cijele stepene i razmak od jednog i po stepena;
- pjevaju ljestvicu uzlazno i silazno;
- pjevaju štim i upoznaju kadencu u harmonskoj a-mol ljestvici;
- analiziraju i intoniraju melodijsku vježbu u harmonskoj a-mol ljestvici;
- zapisuju pojedinačne tonske visine povezujući ih sa stupnjevima u harmonskoj a-mol ljestvici i kratke melodijske motive koji se baziraju na harmonskoj a-mol ljestvici.

Resursi za nastavnika:

- Vasiljević, Z. M. (2006): *Metodika muzičke pismenosti*. Beograd: Zavod za udžbenike
- Marković, V. (2018): „Maternji muzički jezik kao baza početne nastave solfeda u Crnoj Gori“. U: Martinović-Bogojević, J., Krkeljić, T. (ur.): *Zbornik radova sa međunarodnog naučnog skupa Muzičko nasljeđe Crne Gore*, održanog na Cetinju 2017. godine. Cetinje: Muzička akademija, Univerzitet Crne Gore, 103-112.
- Gačević, S., Kazić, S. (2018): *Đevojko, zlatna jabuko - Narodne pjesme Crne Gore u nastavi muzike*, Podgorica: Centar za regionalnu saradnju.

Zapažanja nastavnika:

Triola

ISHODI UČENJA

Nakon učenja učenik će moći da:

- precizno ritmički izvede *parlatom* triolu u ritmičkoj vježbi;
- izvede ritmičku vježbu u kojoj se javlja triola na ritmičkim instrumentima Orfovog instrumentarija ili koristeći svoje tijelo (*body percussion*);
- zapiše odslušani kratki ritmički diktat;
- izvodi brojalice u kojima se javlja triola (*ritmičke igre, body percussion*) jednoglasno i dvoglasno, koristeći notni zapis.

Pojmovi i sadržaji: brojalica *Ptičica pjeva*, takt, jedinica brojanja, triola, ritmička vježba, ritmička pratnja, ritmička improvizacija

Predviđeni broj časova: 2

Nastavna sredstva: tabla, ritmički instrumenti Orfovog instrumentarijuma, klavir, udžbenik

Prijedlozi aktivnosti

Učenici/učenice:

- ravnomjerno koračaju i izgovaraju na jedan korak jednu riječ: *ton, slon, lutkica, loptica*;
- ravnomjerno pljeskaju dlanovima i izgovaraju na jedan korak jednu riječ: *lutkica, loptica*;
- zaključuju da na jedan korak ili pljesak izgovaraju trosložnu riječ, da su slogovi jednakog trajanja;
- uz pomoć nastavnika izvode brojalicu;
- uz pomoć nastavnika upoznaju naziv i način bilježenja nove ritmičke figure – triole;
- izvode kucanjem ritmičku liniju u kojoj se javljaju triole;
- izvode *parlatom* ritmičku liniju, zapisanu u linijskom sistemu;
- improvizuju ritmičku pratnju za poznatu melodiju i primjenjuju novu ritmičku figuru – triolu;

Resursi za nastavnika:

- Marković, V. (2015): „Postavka ritmičkih obrazaca u suvremenoj nastavi solfeggia pomoću primjera iz crnogorske muzičke baštine“. U: V. Balić i D. Radica (ured.) *Glazbena pedagogija u svjetlu sadašnjih i budućih promjena 4.* Split: Sveučilište u Splitu, Umjetnička akademija u Splitu, 367-376.

Zapažanja nastavnika:

Melodijski diktat

ISHODI UČENJA

Nakon učenja učenik će moći da:

- zapiše odslušane absolutne visine;
- zapiše odslušani kratki melodijski diktat;
- intonira melodiju koju je zapisao.

Pojmovi i sadržaji: tonske visine, notne vrijednosti, takt, melodijska linija, štim, kadenca, muzički diktat, muzička memorija, ključevi, predznaci, usmeni diktat, vizuelni diktat

Predviđeni broj časova: 1

Nastavna sredstva: klavir (ali i bilo koji melodijski instrument na kojem je moguće izvesti melodiju u određenom registru), tabla, notni papir

Prijedlozi aktivnosti

Učenici/učenice:

- upjevavaju se u odgovarajućem tonalitetu, slušno prepoznaju tonični kvintakord u odnosu na kamerton, pjevaju štim i kadencu;
- prepoznaju kratke usmene diktate kao pripremu za pismeni diktat;
- prepoznaju kratke vizuelne diktate kao pripremu za pismeni diktat;
- slušno opažaju melodiju u cjelini kako bi prepoznali vrstu takta;
- slušno opažaju melodiju u cjelini kako bi opazili ritmičku liniju i prepoznali način kretanja melodije, pojedine stupnjeve i akorde;
- slušno opažaju melodiju po fragmentima uz obavezno taktiranje, reprodukuju prvo neutralnim sloganom, a zatim solmizacionim sloganima;
- zapisuju fragmente povezujući solmizaciona imena tonova s abecednim imenima i položajem nota u linijskom sistemu u odgovarajućem ključu;
- zapisanu melodiju još jednom slušaju u cjelini kako bi provjerili tačnost notnog zapisa;
- intoniraju zapisanu melodiju u cjelini.

Resursi za nastavnika:

- Radičeva D. (2000): *Metodika komplementarne nastave solfeda i teorije muzike*. Cetinje: Univerzitet Crne Gore, Muzička akademija; Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Akademija umetnosti

Zapažanja nastavnika:

Muzička igra

MALI KOMPOZITORI

(autorka igre: M. Milošević-Simić)

ISHODI UČENJA

Nakon učenja učenik će moći da:

- koristi simbole notnog pisma;
- imenuje različite notne vrijednosti/figure;
- osmisli ritmičku liniju sastavljenu od zadatih notnih vrijednosti;
- zapiše ritmičku liniju koju je osmislio;
- ritmički tačno izvede notne vrijednosti i figure koje se nalaze u notnom zapisu.

Pojmovi i sadržaji: muzička igra *Mali kompozitori*, ritmička linija, notna trajanja, notni zapis, muzička improvizacija

Predviđeni broj časova: 1

Nastavna sredstva: kamenčići na kojima su zapisana različita ritmička trajanja (kao alternativa mogu se koristiti cijeduljice, loptica i sl.), notni papir, ritmički instrumenti Orfovog instrumentarijuma

Prijedlozi aktivnosti

Učenici/učenice:

- dijele se u grupe;
- biraju kamenčice s notnim vrijednostima;
- improvizuju - sklapaju logične ritmičke cjeline i zapisuju ih;
- izvode svoje muzičke improvizacije.

Resursi za nastavnika:

- Martinović-Bogojević, J., Marković, V. (2016): „Kreativne sposobnosti studenata muzike kao osnov za razvoj kreativnog pedagoga / Creative abilities of music students as a basic for development of a creative music pedagogue”. U Petrović, M. (ur.), Knjiga sažetaka 19. Pedagoškog foruma scenskih umetnosti, održanog u Beogradu, 30. septembar – 2. oktobar 2016. Beograd: Fakultet muzičke umetnosti, 50-53.
- Petrović, M., Milanković, V. (2011): „Muzičke igre u pedagogiji solfedža”. U: Zbornik trinaestog pedagoškog foruma scenskih umetnosti, Beograd: Fakultet muzičke umetnosti

Zapažanja nastavnika:

Horski ansambl

ISHODI UČENJA

Nakon učenja učenik će moći da:

- opiše svoj doživljaj nakon slušanja odabranih muzičkih djela;
- opiše karakter različitih kompozicija svojim riječima;
- slušno (i vizuelno) razlikuje različite izvođačke vokalne sastave umjetničke muzike: muški, ženski, dječji i mješoviti hor;
- prepozna obrađene kompozicije i kompozitore.

Pojmovi i sadržaji: A. Korać: *Molimo za finu tišinu*; S. St. Mokranjac: *Primorski napjevi* (odlomak); S. St. Mokranjac: *Svjati Bože* (odlomak); S. St. Mokranjac: *Deveta rukovet*, pjesme iz Crne Gore (odlomak); hor, vrste horova.

Predviđeni broj časova: 2

Nastavna sredstva: audio i video-zapisi, fotografije, ilustracije, udžbenik

Prijedlozi aktivnosti

Učenici/učenice:

- slušaju kompozicije, razgovaraju o izvođačima, karakteru, tempu, dinamici, artikulaciji, agogici i ličnom doživljaju;
- upoznaju kompozitore i nazine kompozicija koje su slušali;
- gledaju video-zapise i upoznaju izvođačke sastave: dječji, ženski, muški i mješoviti hor;
- posmatraju fotografije i izvode zaključke o različitim vokalnim sastavima;
- gledaju i slušaju video-zapise nastupā različitih vokalnih sastava.

Resursi za nastavnika:

- Zdjelar, N., Radovanović, S. i Ivanović, M.: *Zbirka horskih kompozicija za mlađi uzrast*. Beograd: Zavod za udžbenike

Zapažanja nastavnika:

Intervali: čista kvinta

ISHODI UČENJA

Nakon učenja učenik će moći da:

- slušno prepozna čistu kvintu po zvučnosti;
- intonira čistu kvintu uz pomoć pjesama modela;
- imenuje abecednim imenima i zapisuje čistu kvintu od zadatog tona naviše i naniže;
- slušno i vizuelno prepoznaje čistu kvintu u melodijском toku i notnom zapisu.

Pojmovi i sadržaji: pjesma *Blistaj, zvijezdo mala*, čista kvinta

Predviđeni broj časova: 2

Nastavna sredstva: klavir, tabla, udžbenik

Prijedlozi aktivnosti

Učenici/učenice:

- pjevaju poznatu pjesmu *Blistaj, zvijezdo mala* (V. A. Mocart);
- uočavaju kojim tonovima melodija počinje;
- povezuju rastojanje od pet tonova s pojmom intervala: kvinta;
- od različitih zadatih tonova pjevaju početak pjesme (po sluhu);
- opažaju zvučnu razliku između kvinti na I, II, III, IV, V i VI stupnju C-dur ljestvice, kao i kvinte na VII stupnju; usvajaju pojmove *čista kvinta i umanjena kvinta*;
- pjevaju solmizacijom čiste kvinte od različitih zadatih tonova;
- uočavaju kako se gradi čista kvinta na povišenom odnosno sniženom tonu;
- imenuju abecednim imenima i zapisuju čiste kvinte na različitim tonovima naviše i naniže;
- u različitim melodijama prepoznaju interval čiste kvinte.

Resursi za nastavnika:

- Pantović, Lj., Kršić-Sekulić, V. (1996): *Mi pevamo intervale – Funkcionalnost intervala i akorda*, Beograd

Zapažanja nastavnika:

PRIMJERI ZA RITMIČKE I MELODIJSKE DIKTATE

RITMIČKI DIKTATI

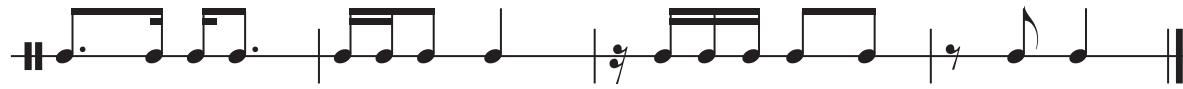
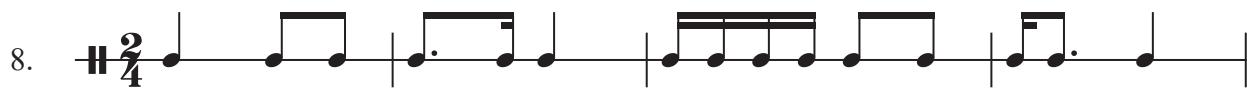
1.

2.

3.

4.

5.

MELODIJSKI DIKTATI

1.

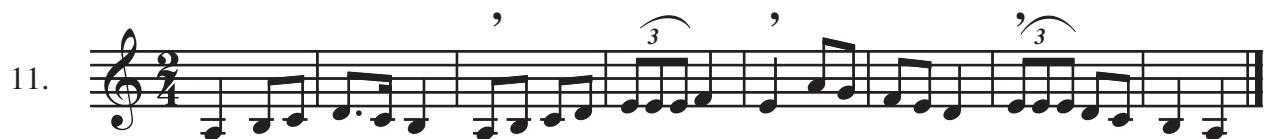
2.

3.

4.

5.

6.

13.

,

,

,

,

,

,

14.

,

,

,

15.

,

,

,

16.

,

,

,

17.

,

,

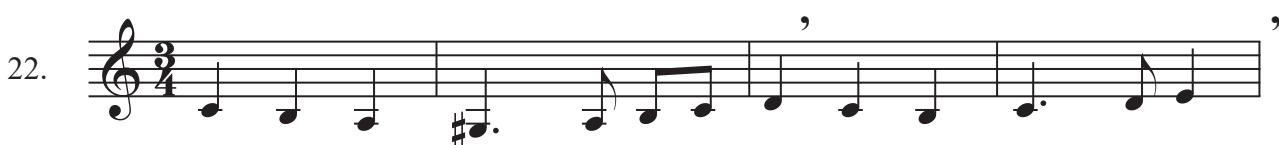
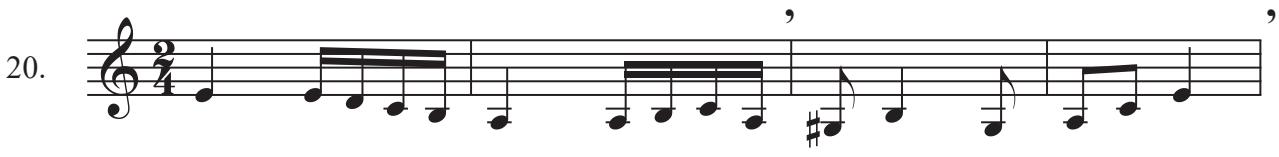
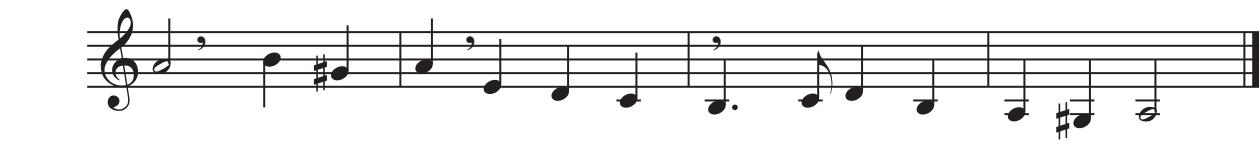
,

18.

,

,

,

LITERATURA

1. Cvetković, V., Mihaljica, J. (1999): *Solfedo za drugi razred šestogodišnje muzičke škole*. Beograd: Zavod za udžbenike
2. Ćoso, A. (2013): *Orfov instrumentarijum - značaj, uloga i primjena u savremenoj početnoj nastavi solfeda*. Cetinje: Muzička akademija, magistarski rad (mentor: mr Vedrana Marković)
3. Despić, D. (1974): *Dvoglas*. Beograd: Univerzitet umetnosti u Beogradu
4. Despić, D. (2002): *Muzički instrumenti*. Beograd: Univerzitet umetnosti u Beogradu
5. Drobni, I. (2008): *Metodičke osnove vokalno-instrumentalne nastave*. Beograd: Zavod za udžbenike
6. Jerkov, S. (2013): *Muzičko nasljeđe i muzikalnost Crnogoraca*. Podgorica: Pobjeda a. d.
7. Marjanović-Krstić, Z. (1998): *Vokalna muzička tradicija Boke Kotorske*. Podgorica: Udrženje kompozitora Crne Gore
8. Marjanović, Z. (2005): *Narodna muzika Grbalja*. Novi Sad: Društvo za obnovu manastira Podlastva Grbalj, Boka Kotorska; Podgorica: Institut za muzikologiju i etnomuzikologiju Crne Gore
9. Marjanović, Z. (2002): *Narodne pesme Crne Gore po tonskim zapisima i odabranim beleškama iz dnevnika Nikole Hercigonje*. Podgorica: Institut za muzikologiju i etnomuzikologiju Crne Gore
10. Marković, V., Ćoso-Pamer, A. (2016): *Muzički koraci 1*, udžbenik za prvi razred osnovne muzičke škole. Podgorica: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
11. Marković, V., Ćoso-Pamer, A. (2016): *Muzički koraci 1*, priručnik za nastavnike za prvi razred osnovne muzičke škole. Podgorica: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
12. Marković, V., Ćoso-Pamer, A. (2018): *Muzički koraci 2*, udžbenik za drugi razred osnovne muzičke škole. Podgorica: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
13. Marković, V., Ćoso-Pamer, A. (2018): *Muzički koraci 2*, priručnik za nastavnike za drugi razred osnovne muzičke škole. Podgorica: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
14. Marković, V., Ćoso-Pamer, A. (2020): *Muzički koraci 3*, udžbenik za treći razred osnovne muzičke škole. Podgorica: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
15. Marković, V., Ćoso-Pamer, A. (2020): *Muzički koraci 3*, priručnik za nastavnike za treći razred osnovne muzičke škole. Podgorica: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
16. Milošević-Simić, M. (2017): *Više od muzičke igre*. Beograd: Udrženje muzičke umetnosti Music Art Project
17. *Solfedo sa teorijom muzike - IV razred* (2019), nastavni program za četvrti razred devetogodišnje osnovne muzičke škole. Podgorica: Zavod za školstvo
18. Orff, C., Keetman, G. (1954): *Music fur kinder*. London, New York: Schoot&Co Ltd; London, Schoot Music Corp; New York
19. Pantović, Lj. (1979): *Solfedo kroz pesmu*. Beograd: Udrženje muzičkih pedagoga SR Srbije
20. Pantović, Lj., Kršić-Sekulić, V. (1996): *Mi pevamo intervale - Funkcionalnost intervala i akorda*. Beograd

21. Petrović, M., Milanković, V. (2011): *Muzičke igre u pedagogiji solfeđa*, u *Zbornik trinaestog pedagoškog foruma scenskih umetnosti*. Beograd: Fakultet muzičke umetnosti
22. Petrović, T. (2012): *Maja, Juraj i zlatna ribica*. Zagreb: Biblioteka Hrvatskoga društva glazbenih teoretičara
23. Radičeva, D. (2000): *Metodika komplementarne nastave solfeđa i teorije muzike*. Cetinje: Univerzitet Crne Gore, Muzička akademija; Novi Sad: Univerzitet, Akademija umetnosti
24. Vasiljević, M. A. (1965): *Narodne melodije Crne Gore*. Beograd: Muzikološki institut - Naučno delo
25. Vasiljević, M. Z. (2000): *Metodika muzičke pismenosti*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
26. Vasiljević, M. Z. (2003): *Muzički bukvare*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
27. Vujičić, B., Tmušić, S. (2013): *Muzička kultura za 6. razred*. Podgorica: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva

